

УДК 378.12+371.136

ДОСВІД ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

Ткаченко О.Б., к. пед. н.,
доцент кафедри іноземних мов
Сумський національний аграрний університет

У статті охарактеризовано специфіку та особливості оцінювання якості професійної діяльності викладачів вищих навчальних закладів України досліджуваного періоду. Узагальнено критерії, згідно з якими здійснювалось оцінювання науково-педагогічних працівників вищої школи. З'ясовано, що кожен вид роботи викладача мав свою специфіку, що зумовлювало вибір критеріїв і методів оцінювання. Указано на переваги та недоліки наявних методів оцінювання педагогів. Визначено форми заохочень, які існували для викладачів у вищих навчальних закладах України.

Ключові слова: викладач, методи оцінювання, критерії оцінювання, якість, професійна діяльність.

У статті охарактеризовані специфіка і особливості оцінювання якості професійної діяльності преподавателей высших учебных заведений Украины исследуемого периода. Обобщены критерии, согласно которым осуществлялось оценивание научно-педагогических кадров высшей школы. Установлено, что каждый вид работы преподавателя имел свою специфику, что и обуславливало выбор критериев и методов оценивания. Определены преимущества и недостатки существующих методов оценивания педагогов. Выявлены формы поощрений, которые существовали для преподавателей у высших учебных заведениях Украины.

Ключевые слова: методы оценивания, преподаватель, критерии оценивания, качество, профессиональная деятельность.

Tkachenko O.B. EXPERIENCE OF EVALUATION OF QUALITY OF HIGH SCHOOL LECTURERS' PEDAGOGICAL ACTIVITY IN UKRAINE (SECOND HALF OF THE XX – BEGINNING OF THE XXI CENTURY)

The article touches upon specification and peculiarities of evaluation of quality of high school lecturers' professional activity of Ukraine in the investigated period. Criteria of instructors' evaluation are defined. It was found out that each type of teachers' professional activity had its specific peculiarities and that influenced the choice of criteria and methods of evaluation. Advantages and disadvantages of existing methods of evaluation are highlighted. Forms of stimulation which were used for high school lecturers' pedagogical activity in different universities of Ukraine are mentioned.

Key words: methods of evaluation, lecturer, criteria of evaluation, quality, pedagogical activity.

Постановка проблеми. Сьогодні одним із пріоритетів процесу модернізації освіти в Україні визначено якість освіти. Якість освіти є запорукою конкурентоспроможності вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ) із надання освітніх послуг, їх високого рейтингу. Однією з умов підвищення якості вищої освіти є підготовка та перепідготовка педагогічних кадрів вищої школи. При цьому одним із важливих складників підвищення рівня навчального процесу є оцінювання якості професійної діяльності викладачів.

За визначенням Н.В. Бордовської, *якість професійно-педагогічної діяльності викладачів ВНЗ* – це характеристика реального змісту діяльності, яка вмотивовується певними ознаками та показниками, зокрема відповідністю встановленим нормам та стандартам здійснення певного виду діяльності, мірою задоволення тих, хто прямо чи опосередковано зацікавлений у результатах цієї діяльності [1].

Оцінка, на її думку, це складова частина якості вищої освіти і підґрунтя для вирішення завдань управління якістю освіти у ВНЗ та підготовки спеціалістів. До умов здійснення процедури оцінювання віднесено: встановлення специфіки змісту діяльності викладача; визначення відповідності індивідуальної діяльності викладача загальним вимогам, що висунуті до такої діяльності; виявлення рівня задоволення діяльністю викладача суб'єктами освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення стану вирішення проблеми оцінювання якості професійно-педагогічної діяльності викладачів ВНЗ України свідчить про її актуальність упродовж досліджуваного періоду. Так, окремі теоретичні аспекти аналізованої теми розглядалися у працях Ш. Амонашвілі, Б. Ананьева, Р. Кігеля, Н. Кузьміної, К. Корсака тощо. Особливого ж значення для проведеного нами дослідження набувають праці, у яких розкрито

методики оцінки якості професійно-педагогічної діяльності педагогів вищої школи (Н. Бордовська, Д. Мельничук, Н. Ничкало, В. Петренко, А. Прокопенко, Ю. Рудь, С. Серьогін, Ю. Степанов, О. Тридід, І. Шалімов та ін.).

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження: охарактеризувати форми та методи оцінювання якості діяльності викладачів у досліджуваній період, узагальнити критерії, згідно з якими здійснювалось оцінювання науково-педагогічних працівників вищої школи, указати на переваги та недоліки наявних методів оцінювання педагогів.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі вивчення історико-педагогічної літератури, аналізу архівних документів різних ВНЗ України [1–12] можна констатувати, що упродовж досліджуваного періоду професійно-педагогічна діяльність викладачів передбачала здійснення ними *навчальної, навчально-методичної, науково-дослідної та виховної роботи*. Кожен вид роботи мав свою специфіку, що зумовлювало вибір критеріїв і методів його оцінювання.

Особливе місце надавалось оцінці якості навчальної роботи викладача, основним змістом якої було проведення лекційно-практичних занять. Аналіз досвіду роботи ВНЗ України, зокрема Вінницького та Харківського політехнічних університетів, Київського, Харківського та Сумського педагогічних університетів, свідчить, що в оцінюванні цього виду діяльності враховувалися такі критерії: виховна роль заняття; застосування на заняттях прогресивних форм навчання; відповідність змісту заняття навчальній програмі та робочому плану; зв'язок заняття з відповідним матеріалом лекційного курсу; доцільність винесення матеріалу на практичні (лабораторні, семінарські) заняття; ідейно-теоретичний, професійний та методичний рівень занять; якість читання лекції (міра використання конспекту, застосування технічних засобів, темп викладу матеріалу, чистота мови, емоційність викладу, контакт з аудиторією).

Оцінювання здійснювалось у формі атестації конкурсними комісіями із професорів та доцентів – найкращих педагогів-методистів. Загальну оцінку навчальної діяльності викладачі отримували після виконання індивідуального плану роботи на засіданнях кафедр [3].

Пізніше, з кінця 80-х рр., нововведенням стало те, що до оцінки навчальної діяльності викладачів, окрім колег та завідувачів кафедр, почали залучати студентів. Результати їх опитування вважались тим

зворотнім зв'язком, без якого важко було підвищити якість навчання та виховання студентів. Про це свідчать використані на практиці численні анкети під назвою «Викладач очима студентів» [4, с. 98].

Зауважимо, що в кожному ВНЗ України існували свої критерії оцінювання якості навчальної діяльності педагогів студентами. Спільним було те, що результати опитування студентів враховувалися у роботі атестаційної комісії під час обрання викладачів за конкурсом. В окремих випадках у разі негативної оцінки педагога студентами за багатьма параметрами його педагогічна діяльність могла розглядатись кафедрою із прийняттям рішення навіть про невідповідність займаній посаді.

На початку 90-х рр. навчальна робота викладача розширила свої функції і отримала назву «навчально-методична робота». Вона оцінювалась: кількістю підготовлених та виданих нових методичних рекомендацій; розробленням варіантів контрольних робіт; складанням завдань на навчальну практику, екзаменаційних білетів; написанням планів-конспектів лекцій, лабораторних та практичних занять; наданням методичної допомоги школам, коледжам, технікумам тощо. Крім того, оцінювався зміст, консультації перед іспитами, перевірка модульних контрольних робіт, керівництво та прийом рефератів, розрахункових та графічних робіт; проведення заліку, семестрових екзаменів; видання конспектів лекцій, методичних посібників, робочих програм тощо [9].

Одним із напрямів професійно-педагогічної діяльності викладача завжди було здійснення ним наукової роботи. Так, з кінця 60-х – початку 70-х рр. ХХ ст. вживалися заходи щодо покращення якості дисертаційних робіт і присвоєння вчених ступенів та звань. Разом із цим було введено в дію право зменшувати навчальне навантаження кандидатам наук, які мали серйозні результати у науковій роботі. До оцінки дисертацій залучали і підприємства, що були зацікавлені в результатах проведених наукових пошуків. Загалом державне керівництво і контроль за атестацією викладачів та якістю дисертаційних робіт здійснювався Вищою атестаційною комісією при Раді Міністрів СРСР [3].

Згодом, а саме з кінця 80-х рр. ХХ ст. критерії оцінки якості наукової роботи викладачів, за якими і пропонувалось здійснювати її оцінювання, було уточнено і доповнено. Так, уже оцінювалися обсяг та якість наукових публікацій, рецензування і редагування навчальних та наукових публікацій, організація і керівництво науково-дослідною роботою студентів та аспірантів,

участь у науково-технічних конференціях тощо. Основним методом оцінки слугувала атестація [5; 6].

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. із прийняттям низки нормативно-правових актів відбулося посилення соціально-економічного захисту учасників навчально-виховного процесу; підвищення рівня матеріального стимулювання викладачів за вчений ступінь, вислугу років; створення системи матеріального заохочення за високі якісні показники в роботі. Зазначене надало оцінці якості професійно-педагогічної діяльності викладачів особливого статусу.

Саме ці роки характеризувалися підвищенням вимог до науково-дослідної роботи викладача ВНЗ. Розширення напрямів діяльності професорсько-викладацького складу вимагало подальших пошуків критеріїв їх оцінки. Так, у вищих навчальних закладах України науково-педагогічна діяльність викладача оцінювалась кількістю та якістю захищених дисертацій; підготовлених публікацій: монографій, підручників, посібників, рецензій, відзвітів; участю у наукових конференціях, виставках, опонуваннях; підвищенням кваліфікації, стажуванням тощо [12, с. 10].

Серед методів оцінювання якості наукової діяльності викладачів вищої школи популярними в цей час були: рейтинг, атестація, експертний метод, оцінювання викладача колегами, самооцінка [5; 10; 12]. Результати рейтингів у багатьох ВНЗ України (ХДПУ ім. Г.С. Сковороди, ЛДПУ ім. Тараса Шевченка, КДПУ ім. М. Горького тощо) ставали підставою для визнання внеску працівників ВНЗ у розвиток освіти і науки, наприклад, винесення подяки, нагородження грамотами, Почесними грамотами Міністерства освіти і науки України, нагрудними знаками «Відмінник освіти України», «За освітні та наукові досягнення» тощо.

Одним із важливих видів діяльності викладача є виховна робота. Критеріями її оцінки було чітко визначено особистий внесок викладача в реалізацію комплексного плану ідейного виховання студентів, а саме робота куратором академічної групи. Оцінку цього виду діяльності викладачі отримували наприкінці навчального року. Індивідуальний план роботи куратора визначав конкретний зміст його діяльності, а також форм контролю за його виконанням.

На початку 90-х рр. критерії оцінки виховної роботи викладача було вже доповнено і розширено. Так, в оцінюванні методом рейтингу почали враховувати успішність у навчанні студентів групи, у яких викладач був наставником; відсутність порушень правил їхньої поведінки; участь у загаль-

ноуніверситетських виховних заходах та роботі органів студентського самоврядування; виконання студентами громадських доручень тощо.

Як свідчить проведений науковий пошук, у досліджуваній період у ВНЗ України особлива увага зверталась також на оцінку особистісних якостей викладача, таких як любов до студентів; гуманність; вимогливість; доброзичливість; тактовність, наявність педагогічних здібностей тощо [5].

Вивчення звітів ВНЗ про навчально-виховну, науково-педагогічну роботу викладачів (Національний університет водного господарства та природокористування, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Криворізький технічний університет, Київський політехнічний інститут, Волинський інститут економіки та менеджменту, Білоцерківський національний аграрний університет тощо) засвідчило, що кінець ХХ – початок ХХІ ст. характеризувалися продовженням пошуку критеріїв оцінки якості професійно-педагогічної діяльності викладачів вищої школи, упровадженням рейтингової системи оцінювання якості професійно-педагогічної діяльності науково-педагогічних працівників.

Аналіз розроблених ВНЗ рейтингових методик [10; 12] давав можливість пред'являти не тільки кількісні, а й якісні критерії професійно-педагогічної діяльності викладачів, застосовувати для тих викладачів, які займають високі місця у рейтингу, різні форми заохочень: пропозиції щодо посад, преміювання, надбавки, нагородження дипломами, грамотами, продовження роботи на наступний термін.

Особливістю указанного періоду була й активна розробка різноманітних авторських методик оцінювання якості професійно-педагогічної діяльності викладачів ВНЗ [7; 8; 9; 12], найважливішим завданням яких була необхідність вирішення проблеми переходу від суб'єктивних якісних описів педагогічних процесів до об'єктивних їх оцінок (кількісних).

Як засвідчує практика, головним недоліком таких методик було те, що дослідники, прагнучи об'єктивності й максимального врахування різноманітних факторів (зокрема, якісних показників якості), створювали надто громіздкі і незручні методики, обтяжені великою кількістю анкет, формул, рейтинг-листів тощо.

Висновки із проведеного дослідження. Отже, узагальнення досвіду оцінювання якості професійно-педагогічної діяльності викладачів ВНЗ України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. дозволяє зробити такі

висновки: характерними для досліджуваного періоду були певні тенденції, активна позиція науковців щодо пошуку критеріїв оцінювання якості професійно-педагогічної діяльності викладачів, головними видами якої були *навчальна, навчально-методична, науково-дослідна та виховна робота*. Дієвими методами оцінювання педагогічної діяльності науково-педагогічних працівників ВНЗ України були: атестація, рейтинг, самооцінка, оцінка викладачів студентами, колегами, адміністрацією ВНЗ, експертами та авторські методики оцінки якості професійно-педагогічної діяльності педагогів.

У процесі дослідження встановлено, що в зазначений період єдиної, загальноприйнятної системи методів оцінювання не існувало. Це пояснювалось насамперед специфікою ВНЗ; недостатністю розроблених методик оцінювання кожного виду діяльності; відмовою деяких викладачів від об'єктивної оцінки результатів своєї професійно-педагогічної діяльності; тенденціями до абсолютизації якісних або кількісних показників освітнього процесу; відсутністю чіткого уявлення про спрямованість інтерпретації отриманих у процесі оцінювання результатів та можливостей їх практичного використання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бордовская Н. Методика оценки качества деятельности преподавателей вуза : [методические рекомендации] / Н. Бордовская, Е. Титова. – СПб. ; Архангельск, 2003. – 72 с.
2. Высшая школа. Основные постановления, приказы и инструкции / под ред. Л. Карпова. – М. : Высшая школа, 1957. – 656 с.
3. Дадаев К. Высшая школа и педагогические основы ее работы / К. Дадаев. – Ташкент, 1969. – 147 с.
4. Денисов А. Преподаватель глазами студентов КИСИ / А. Денисов // Проблемы высшей школы. – К. : Высшая школа, 1989. – С. 97–99.
5. Келз Г. Процесс самооценки : [руководство по самооценке для высшего образования] / Г. Келз – М. : Моск. обществ. науч. фонд, 1999. – 152 с.
6. Кигель Р. Труд преподавателя вуза / Р. Кигель – К. : Высшая школа, 1987. – 138 с.
7. Методика кількісної оцінки науково-педагогічної діяльності викладачів університету / укл. : О. Тридід, В. Гриньова, Ю. Великий, М. Афанасьєв, В. Єрмаченко, В. Отенко, О. Зима, В. Ольховська, З. Устенко – Х. : Вид-во ХНЕУ, 2007 – 16 с.
8. Мокін Б. Математичні моделі в системах управління ефективністю діяльності професорсько-викладацького складу ВНЗ / Б. Мокін, Ю. Мокіна. – Вінниця : УНІВЕРСУМ, 2008. – 133 с.
9. Небеснова А. До формалізації кількісної оцінки якості праці викладача / А. Небеснова, В. Небеснов // Науковий вісник : збірник наукових праць. – Вип. 1–2. – О., 2001. – С. 5–11.
10. Рудь Ю. Як оцінити викладача? Досвід створення і використання системи рейтингового оцінювання діяльності науково-педагогічних працівників, кафедр, факультетів / Ю. Рудь, А. Темченко, Г. Отверченко // Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик «Освіта». – 2005. – № 25. – С. 6–7.
11. Скібицька О. Актуальні проблеми стимулювання науково-педагогічної праці : [монографія] / О. Скібицька. – Кіровоград : ПіК, 2003. – 87 с.
12. Шостак А. Рейтинг у національному аграрному університеті / А. Шостак // Всеукраїнський громадсько-політичний тижневик «Освіта». – 2005. – № 29–30. – С. 8–10.